

Funkční popis vybraných sufixů

Požadavky na seminární práci z předmětu morfologie

Vyučující: Mgr. Karel Kulich, Ph.D.; PhDr. Jiří Hasil, Ph.D.

Seminární práce se bude odevzdávat a hodnotit v prostředí Google Classroom. Je nutné ji do Classroom nahrát nejpozději týden před zápočtovým týdnem (přesný termín odevzdání určíme na prvním semináři).

Formální požadavky:

5 stran textu (jedná se o minimální a zároveň dostačující rozsah textu – práce nemusí být delší)

Seminární práce musí být napsána s **využitím stylových prostředků funkčního stylu odborného**, tzn. především s **využitím pouze 3. osoby**. Užitečným cvičením ze stylistiky může být i záměrné nevyužití tzv. autorského plurálu (1. os. mn. č.), přestože norma jej připouští.

Formátování textu vychází z tohoto dokumentu:

Doporučení k formální úpravě kvalifikačních prací obhajovaných na KBO PF UJEP

https://www.pf.ujep.cz/wp-content/uploads/2019/11/Doporučení_formální_uprava_KBO_PF_UJEP_na_web.pdf

Způsob citace musí respektovat tento dokument:

Doporučení k sestavování odkazů v textu a vytváření bibliografických citací

<https://www.pf.ujep.cz/wp-content/uploads/2019/08/Doporu%C4%8Den%C3%AD-KBO-odkazy-v-textubibliografick%C3%A9-citace.pdf>

Osnova textu

úvodní strana s hlavičkou, tématem, jménem autora, datem odevzdání a kontaktním e-mailem
obsah

vlastní text seminární práce (tedy minimálně 5 stran, ostatní části se do rozsahu nezapočítávají)

seznam odborných zdrojů

případné přílohy (primárně se s nimi u daného tématu nepočítá)

Obsahové požadavky

- využití zadaných odborných zdrojů a jejich řádná citace dle citační normy
- práce musí být teoreticko-praktická (bude zahrnovat teoretickou a praktickou část, viz níže)

Hlavním smyslem seminární práce je naučit se psát odborný text, který bude respektovat formální a odborné požadavky kladené na kvalifikační práce na vysoké škole. Zároveň zde studenti mají možnost pochopit vztahy mezi morfologií a slovtvorbou v hlubších souvislostech.

Varování!!!

Vyskytne-li se u dvou studentů zcela shodný text, práce bude oběma vrácena k přepracování bez ohledu na to, kdo je autor a kdo text opsal!!!

FAQ: Přesný návod, jak postupovat – strukturování textu:

Následující vybrané sufixy budou popisovány přesně v tomto pořadí:

- 1) -a
- 2) -í
- 3) -l-
- 4) -at-/-et-, (při tvoření slov se vyskytují i alomorfy -át-/-ec-)
- 5) -nou-/-nu-
- 6) -ova-/-ová-
- 7) -uje-/-uj-
- 8) -ův-(ø)/-ov-(ø)
- 9) -in-(ø), (u toponym -ín-(ø))
- 10) -an-(ø)
- 11) -ist-(a)
- 12) -ism-(us)
- 13) -tel-(ø)
- 14) -ec-(ø)
- 15) -c-(e)
- 16) -č-(í)
- 17) -išt-(ě)
- 18) -isk-(o)
- 19) -ic-(e)
- 20) -yn-(ě) [-iň-(e)]

Obrovskou důležitostí zde má přítomnost či nepřítomnost pomlčky „-“, na konci. Pokud je na konci pomlčka, znamená to, že sufix je nefinální a bývá k němu připojován ještě další morfém. Pokud na konci pomlčka není, sufix je finální (za ním už žádný další morfém nenásleduje)!

Práce je průkopnická tím, že gramatické sufixy jsou zde posuzovány současně se sufixy slovtvornými. Jde ale o práci z morfologie, nikoliv slovtvorby. Cílem práce je ukázat a pochopit těsný vztah mezi morfologií a slovtvorbou zejména při nazírání z pohledu morfematiky. Suffixy jsou záměrně vybrány tak, aby měly funkce obě, slovtvornou i morfologickou (gramatickou). Morfologické (gramatické) funkce budou sledovány přednostně, slovtvorné pouze okrajově. **Proto je třeba předem upozornit i na zakázanou literaturu, a to:**

ŠIMANDL, Josef, ed. *Slovník afixů užívaných v češtině*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016.

Proč je využití uvedené publikace zakázáno? Jde o to, že v dané publikaci jsou sufixy nazírány striktně z hlediska slovo tvorby, ale toto je seminární práce z morfologie. V minulém roce zde studenti nekriticky kopírovali dlouhé pasáže rozpitvávající dopodrobna lexikální významy skupin slov, ale nás zajímají především významy gramatické, tzn. to, co patří primárně do morfologie. Publikace může být použita při počáteční orientaci v problematice, v seminární práci může být zmíněna, příp. i citována, ale pouze okrajově.

Struktura teoretické části seminární práce:

- V první pasáži teoretické části bude objasněno, jaký je rozdíl mezi morfologickou (gramatickou) funkcí sufixů a slovo tvornou funkcí sufixů. Bude výrazně připomenuto, že nejzákladnější dělení morfologických (gramatických) sufixů představuje dělení na sufixy tvarotvorné a kmenotvorné. Bude zde vysvětlen pojem *koncovkové tvoření slov*. Jde o jeden ze slovo tvorných postupů, nazývaný také *konverze*, velmi důležitý a neprávem opomíjený, ocitá se na pomezí slovo tvorby a morfologie (*bůh-ø > bož-í, trn-ø > trn-í, Jan-ø > Jan-a, kmoťr-a > kmoťr-ø, nárys-ovat > nárys-ø, běh-at > běh-ø, kral-ø > kral-ovat, červen-ý > červen-at, zelen-ý > zeleň-ø* atd.). Zde bude stručně citováno, jak koncovkové tvoření (konverzi) vnímá autorka B. Bednaříková (2017, 2009).
- Dále následuje funkční popis prvních tří vybraných přípon, které jsou primárně morfologické (gramatické), tvarotvorné. To zde bude výslovně řečeno. U pádových koncovek (finálních tvarotvorných přípon *-a, -í*) je třeba určit, které deklinační typy se vyznačují danou koncovkou v základním slovníkovém tvaru (lemmatu), tj. v nominativu singuláru. Následně je třeba pokusit se uvést další pádové tvary, v nichž se koncovka vyskytuje, a to napříč jmennými slovními druhy (substantivy, adjektivy, zájmeny a číslovkami), neboť flexivní jazyky se vyznačují mj. také přítomností tzv. tvarové homonymie. U koncovky *-í* je vhodné připomenout významné morfologicko-lexikální podskupiny deklinačního typu *jarní*, a to druhově přivlastňovací adjektiva typu *boží, dívčí, psí, kuřecí* a soubor adjektivních komparativů a superlativů. Je vhodné také konkretizovat, u kterých verbálních jmenných tvarů (příčestí činné, příčestí trpné, příp. i přechodník přítomný) se vyskytuje koncovka *-a* a že skupina verbálních substantiv s koncovkou *-í* tvoří obrovskou podskupinu deklinačního typu *stavení*. Na konci této pasáže bude stručný popis funkce tvarotvorné přípony nefinální *-l-*.
- Kmenotvorné sufixy (zde vybrány *-at-/-et-; -nou-/-nu-, -ova-/-ová-, -uje-/-uj-*) tvoří součást flexivní (ohýbací) koncovky. Mají tedy funkci primárně morfologickou (gramatickou). Přímo zde bude vysvětlen pojem kmenotvorná přípona. Kapitola „Kmenotvorná přípona“ v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* (2017) bude citována na tomto místě. Je vhodné připomenout i slovo tvornou funkci konsonantické jmenné kmenotvorné přípony *-at-/-et-* v případě slov typu *kuř-ec-í* a *kuř-át-k-o* (při tvoření slov se vyskytují i alomorfy *-át-/-ec-*). Vhodné je také připomenout nejenom morfologickou (gramatickou), ale i slovo tvornou funkci slovesných kmenotvorných

přípon *-nou-/-nu-* a *-ova-/-ová-* v případě tvoření sloves typu *hněd-ý > hněd-nou-t, píp > píp-nou-t, korun-a > korun-ova-t*.

- U primárně slovotvorných přípon

-ův-(ø)/-ov-(ø)	-tel-(ø)	-isk-(o)
-in-(ø), (-ín-(ø))	-ec-(ø)	-ic-(e)
-an-(ø)	-c-(e)	-yn-(ě) [-iň-(e)]
-ist-(a)	-č-(í)	
-ism-(us)	-išt-(ě)	

je pak hlavním úkolem přesně definovat, který deklinační typ, resp. podtyp, dané slovotvorné přípony (s přidáním koncovky nominativu singuláru) vymezují a v případě podtypů určit samozřejmě i příslušnost k hlavnímu typu (vzoru) skloňování. Proto jsou spolu s morfémy slovotvornými v závorkách uváděny koncovky nominativu singuláru, u adjektiv nominativu singuláru maskulin. Vzorové výrazy pro deklinační typy a podtypy v mluvnicích češtiny se mohou s tradičními školskými shodovat, ale také rozcházet. U podtypů je tedy povinnost připomenout, zda vzorový výraz je v (obou) posuzovaných mluvnicích shodný, nebo zda se liší a jak. Deklinační podtyp (subtyp) je z hlediska morfologie důležitý. Určuje se u něj, ve kterém či ve kterých pádových tvarech se od základního typu liší.

- Na konci textu teoretické části bude provedena právě komparace obou mluvnic, která bude soustředěna na porovnání vzorových výrazů pro deklinační podtypy. Na tomto místě je vhodné citovat i článek J. Hasila (2016–2017) a zaujmout zde i vlastní stanovisko. Publikace M. Hrdličky (2009), viz níže, bude citována proto, aby bylo odkázáno i na češtinu pro cizince. Příp. by zde mohla být fakultativně i citace dalšího článku z některého z odborných časopisů, kde se autor zabývá podobnou problematikou.

Praktická část seminární práce:

- Praktickou část seminární práce bude tvořit pracovní list o rozsahu jedné strany A4. Bude představovat návrh cvičebních úloh zaměřených na problematiku sledovaného tématu. V záhlaví bude uvedeno, pro který typ žáků je pracovní list určen, zda 1) pro žáky 1. stupně, tj. konkrétně 4. či 5. třídy, nebo 2) pro žáky 2. stupně ZŠ a víceletých gymnázií, nebo 3) pro vysokoškolské studenty bakalářského stupně filologických oborů. Jedno z uvedených tří zaměření lze vybrat svobodně. **Jde o návrh individuální, dva studenti v ročníku nesmějí disponovat zcela shodným cvičením.**

Základní odborná literatura:

BEDNAŘÍKOVÁ, Božena. *Slovo a jeho konverze*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009.

BEDNAŘÍKOVÁ, Božena. *Slovo a jeho struktura*. Olomouc: Vydavatelství Filozofické fakulty Univerzity Palackého, 2017.

Čeština – řeč a jazyk. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2011/1995.

HASIL, Jiří. Potřebujeme nové vzory českých podstatných jmen? *Český jazyk a literatura* 67(5), 2016–2017, 243–249.

HRDLIČKA, Milan. *Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka. K prezentaci gramatiky českého jazyka v učebnicích češtiny pro cizince*. Praha: Karolinum, 2009.

Internetová jazyková příručka [online] (2008–2021). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 29. 3. 2022. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz>

KULICH, Karel. *Soubor cvičení z morfologie, morfematiky a lexikologie s klíčem a s výkladem vybraných pasáží. I. díl. Autosémantické slovní druhy. Studijní opora k jazykovědným předmětům oboru Český jazyk a literatura*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2023.

OSOLSOBĚ, Klára. KMENOTVORNÁ PŘÍPONA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/KMENOTVORNÁ_PŘÍPONA (poslední přístup: 3. 6. 2023)

Příruční mluvnice češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012/1995.

Výkladová část – Morfematika. In: *Internetová jazyková příručka* [online] (2008–2021). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 29. 3. 2022. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz>

(Fakultativně lze krátkou citací zmínit i další článek z některého z odborných časopisů, např. *Naše řeč, Slovo a slovesnost, Český jazyk a literatura, Usta ad Albim*.)

Jak využít odbornou literaturu:

V publikaci K. Kulicha (2023) lze nalézt seznam a popis deklinačních typů a podtypů i podrobný popis systému tvarů sloves. Dvě mluvnice, *Čeština – řeč a jazyk* (2011) a *Příruční mluvnice češtiny* (2012) budou sloužit jednak jako další zdroj informací k tématu, jednak budou porovnávány. Porovnávány budou zejména vzorové výrazy pro deklinační podtypy (subtypy). Kapitola „Morfematika“ ve výkladové části IJP bude sloužit jako zdroj informací k tématu a zejména jako vzor základní terminologie z oblasti morfematiky. Kapitola „Kmenotvorná přípona“ v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* (2017) bude citována poté, co bude porovnána s výše uvedenými dvěma mluvicemi. Publikace M. Hrdličky (2009) bude v seminární práci stručně ocitována. Úkolem bude zjistit, zda jsou v V. kapitole této knihy zmíněny některé ze sledovaných substantivních podtypů v souvislosti s výukou češtiny pro cizince. Publikace B. Bednařkové budou ocitovány, alespoň jedna z nich (viz výše). Výše je upřesněno i připojení citace článku J. Hasila (2016–2017).

Problematika seminární práce bude opakovaně reflektována na seminářích a zadaných suffixů se budou týkat i krátké referáty studentů. Semináře budou vedeny tak, aby se studenti postupně v daném tématu zorientovali.